

УНІЯ

I

ПЕТРО МОГИЛА

КИІВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ.

Івана Левіцького.

КІЕВЪ.

Типографія М. П. Фрица, Большая Владимірская улица, у памятника св. Ирины.

1875.

Дозволено цензурою. Київъ, 6-го Января 1875 года.

УНІЯ

I

ПЕТРО МОГИЛА

КНІВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ.

Колись-то дуже давно Україна звалась Руссю, і в наших городах були свої князі. В кожному городі був свій князь. Київ був тоді столицею, і в Києві сидів великий князь, старший над усіма князями. В Києві княжив святий Владимир, син його Ярослав, і багато инчих князів. Як були на Україні князі тому буде швидко тисяча літ.

В 1240 року по Христовому Різдві прийшла на Україну велика татарська Орда. Татари взяли Київ, зруйнували його, забрали всі города в нашій землі, попалили їх, вирізали велику силу народа і розігнали людей в ліса і на далеке Полісся. Орда швидко вернулась назад, звідкіль прийшла, zostавивши одні руїни, пожарища, та купи людських кісток по-зад себе. Наш народ повинен був платити подать татарам.

Але швидко після того набігли на Україну инчі вороги з далекого Полісся: то була Литва. Литовський

князь Гедимин в 1320 році по Христовому Різдві прийшов з військом на зруйновану Україну, завоював Волинь, Київщину й Чернігівщину, два місяці стояв під Києвом, розбив Київського і инчих князів над річкою Ирпеню і взяв Київ. Україна стала частиною Литовського царства. Литва одначе не була така шкодлива, як Орда. В Українських городах сіли литовські князі; але вони скоро перейняли нашу віру, заговорили нашим язиком, не зачіпали наших порядків і звичаїв, ще й до того прогнали зовсім татар і визволили Україну од татарського ярма.

Трапилось же на лихо Україні, що в Польщі не стало короля: королівський рід вимер. Поляки вибрали собі за короля литовського князя Ягелла. Ягелло переїхав в польську столицю Краків і королював над Польщею, Литвою й Русью чи Україною. Поляки після того знов вибирали собі за королів литовських князів, доки зовсім не переманили їх до себе; а литовські князі, стаючи польськими королями, притягли до Польщі Литву й Україну. З того часу запанувала на Литві і в нас на Україні Польща.

Польща не завоювала України, а загарбала її собі хитрощами; одначе вона так захазяїнувала в нас, що ми з хазяїнів та стали в себе дома польськими наймитами. Ніколи не було Україні, українському народові так погано, як за часів того панування Польщі на Україні. Польща нашкодила нам гірше од татарської Орди, бо Орда раз облила українською кров'ю землю, а Польща цілі віки лила й точила нашу кров. Польські королі, польські пани

липли до Литви й України, як бджоли до квіток, щоб висисати мед на свою користь.

Попереду, ще як траплялись в Польщі добрі королі, Україні було не так важко. Тоді ще й польські пани були не всі такі лихі, як стали навпісля. Були королі, котрі не зачіпали на Україні православної віри, не зачіпали давніх українських порядків і звичаїв, не силували людей робити панщину, бо по давньому звичаю польські пани не мали права селитись на Україні, купувати собі землю, і вже зовсім не мали права заставляти народ робити для себе панщину. Польське духовенство не лізло до нас на Україну, не заводило своїх монастирів. Польща поважала православних архієреїв і священників і не повертала народа в католицьку віру. Такий король в Польщі був, наприклад, Степан Баторій. Польське католицьке духовенство настрєнчувало ёго повернути наш народ в католицьку віру. Степан Баторій сказав польським ксендзам: я хвалю Бога, що я бачу український народ, великий і могутий, в добрій згоді з польським і литовським народом. Вони між собою рівня; вони поважають один другого. Між ними зовсім нема ворогування. Я не хочу силувати українського народа до католицтва, бо знаю, що од того Польща і Україна стануть ворогами, а через те Польща може пропасти.

При Степані Баторії служив великий польський пан Ян Замоїський. Він сказав православним так: я сам католик і оддав би половину життя, щоб і ви стали католиками; але я оддам всю жизнь за вашу свободу, коли б вас силували покинути свою віру і пристати до католицтва.

Шкода тільки, що таких добрих королів і таких панів в Польщі було дуже мало, а недобрих було аж геть-то багато. Католицьке польське духовенство було й попереду недобре для нашого народа, та ёму королі давали одкоша. Але в Польщі настав король, котрого польські духовні взяли добре в свої руки. Він їх слухав та й наробив з ними багато лиха Україні. Той король звався Сигизмунд третій, бо до ёго було в Польщі ще два королі, що звались Сигизмундами. За того короля сталася на Україні Унія, сталося велике лихо для України.

Сигизмунд третій був сам дуже ярий католик. любив католицьку віру, і ненавидів инчі віри. Він і сам був готовий знищити православну віру на Україні. А тут до ёго причепились польські духовні, почали вговорювати ёго, щоб він повернув українців в католицьку віру. Вони обіцяли, що Бог дасть ёму за те царство небесне, що він буде за те на тім світі в раю. До духовних пристали ще й польські пани. Їм хотілось перевернути український народ в католицизм, знести український язик, так щоб з українців поробити поляків. Вони думали, що тоді Польща буде сильним царством, коли скрізь і в Польщі, і на Україні буде одна католицька віра, один польський язик. Сигизмунд послухав панів і ксендзів і дозволив їм перевертати українців на поляків і католиків. Поперед усього дозволили польським панам селитись на Україні і навіть роздавали їм дурно землі. Потім Сигизмунд почав накладати з єзуїтами, напустив їх багато на Україну і дав їм волю повертати наших православних панів і

народ на католиків і на поляків. Що ж то за люде були ті єзуїти? Ось послухайте; зараз розкажу.

Єзуїти то були польські католицькі ченці. Вони попередку завелись за гряницею, в Німечині, а послі перейшли в Польщу. Багацько поляків пішло в такі ченці. Ті ченці мали собі на умі одно: як найбільше і як найдалі розносити католицьку віру, обертати в католицтво всякого, кого тільки можна було обернути. Вони були дуже хитрі: хитрощами влазили в доми багатих панів, навіть прилизувались до королів, назбирали собі незліченну силу грошей, обдурювали панів і королів,—а тимшом та нишком робили своє діло: повертали всякого в католицьку віру чим тільки можна: і наукою, і книжками, і проповідями, і облесливими словами, і грішми, навіть недобрими ділами. Вони робили й думали як раз так, як тепер роблять жида, що він тобі й присягне, й побожиться, а все—таки обдурить чоловіка, бо в школі рабин здійме з ёго присягу. Такий закон був і в тих єзуїтів: їм дозволяли їх старші так: роби ти, каже, погане діло, але думай про добре діло, тоб—то про католицьку віру, то тобі й Бог простить. Чи могли ж такі люде не нашкодити Україні. А грошей в їх руках була сила! Ще й тепер на Україні є великі руїни єзуїцьких монастирів, на Волині, в Острозі, в Лудькому, в Гроднянщині, в Дрогичині і скрізь. То були такі великі мури, такі келії і костёли, що в один монастир можна б вмістити невеличке село. Тепер од їх, слава Богу, стоять одні руїни. От—таких то людей наслав Сигизмунд на Білу Русь і на Україну. Один з таких єзуїтів, поляк Петро Скарга став духов-

ником Сигизмунда. Можна вгадати, яке лихо Україні він напінтував Сигизмундові на вухо на сповіді. Скарзі страх як хотілось завести на Україні Унію, а потім і католицьку віру, і поробити нас ляхами.

Як тільки Сигизмунд дозволив єзуїтам робити своє діло на нашій землі, вони так і налетіли на Україну, так і вкрили Білу Русь і Україну своїми монастирями, як пауки засновують павутиння, щоб ловити мух. Попереду вони завели монастирі й свої школи в Вільні, Полоцьку, а потім і в Києві, а далі перейшли Дніпро, та й набудували монастирів і шкіл в теперішній Черніговщині і Подтавіщині. Тишком та нишком вони розпочали своє діло: перероблювати українців на католиків і на поляків.

Єзуїти позаводили в Україні школи (а в нас тоді було дуже мало шкіл). Вони говорили, що вони тільки люблять науку і дбають про школи, щоб українців бач просвітити та навчити на все добро. Простенькі українці й повірили. Та чом, бач, і не повірити таким ніби то тихим та добрим людьцям! Єзуїти вчили в своїх школах дуже добре ще й за науку не брали грошей. Наші багаті і бідні православні пани так і сунулись з своїми дітьми в ті гаспедські школи. Правда, єзуїти, хоч не брали за науку грошей, так за те брали од батьків хліб, рибу, борошно, полотно, сукна, навіть посуду, так що воно одно на одно й виходило. На Україні скрізь заговорили, що єзуїти люде добрі, добре вчать дітей, грошей не беруть..... Єзуїти пригорнули до себе українських батьків. Батьки з охотою давали до їх шкіл дітей.

А єзуїти тих дітей випускали з шкіл такими, як сами були: „робили дядя, на себе глядя“, як кажуть. Ті діти українських панів виходили вже католиками й поляками.

Забравши до себе в школи українських дітей, єзуїти їх пестили, мазали, не дуже силували вчитись, навіть розпускали їх. Діти їх за те любили; цілий вік потім горнулись до їх, згадуючи, як їм добре було у єзуїтів. За теж єзуїти шептали дітям, що православна віра негарна, а католицька гарна, що український язик поганий, а польський гарний, сміялись з наших церков, з наших священників, так що діти вже в школі ставали католиками і говорили по-польський, нехтуючи українським язиком. Але єзуїти обороняли їм в школі переходити на католицьку віру і випускали їх з школи ніби українцями й православними. Єзуїти говорили дітям, щоб вони аж навіпісля ставали католиками і поляками, а потім говорили батькам, що сами діти дійшли до того діла своїм розумом. Єзуїти були ніби ні в чому невинні, й одмахувались од усього руками.

От з того—то часу наші православні пани в Київщині, на Волині, на Подолі, в Галичині, в Гроднянщині і на Білій Русі почали ставати ляхами й католиками, і тим-то в тих краях і тепер пани все ніби поляки, а то все наші перевертні, що колись були українці і православні.

Перероблюючи нашу православну шляхту на поляків і католиків, єзуїти, Сигизмунд і польські пани прийнялись за наше духовенство і за народ. Для їх вони вигадали Унію. Почали заціпати попереду духовенство, на-

хилиючи ёго не до католицтва, боронь Боже! як вони казали, а тільки до Унії. От почали вони тупцяти коло наших архієреїв і коло київського митрополіта, котрий тоді був найстарший миж усіма архієреями і правив усіма церквами на Україні і Білій Русі. Почали вони запобігати їх ласки і писати до їх листи. Вони так хитро й мудро робили діло, що де-котрі архієреї, ченці і сам митрополіт здались на їх слова і прихилились до їх. Але єзуїти зачіпали тільки не луччих, твердіших на віру, архієреїв, а поганчих. Вони знали, звідкіль почати діло, і як почати, і вгадали те.

В той час наші українські архієреї і київський митрополіт були не самостійні, бо над ними найстарший був патріярх, ще вищий од митрополіта. Той патріярх жив не на Україні, а в Цареграді, за Чорним морем. Патріярх настановляв на Україні митрополіта і архієреїв і часом приїзджав на Україну, щоб побачити своїми очима, яке в нас духовенство. Він був родом грек і підданий турецький, бо вже тоді турки завоювали Цареград. Патріярх був бідний і часом приїзджав збирати гроші на цареградські й ерусалимські церкви. Як часом який наш архієрей поводився погано, то патріярх і скидав ёго з місця і постановляв инчого. За Сигизмунда приїхав з Цареграда тодішній патріярх Ієремія. Він поїхав поперед у Москву, зібрати грошей на церкви (а Московське царство тоді було особливо), потім заїхав на Україну. Сигизмунд дозволив ёму заїхати на Україну й розпоряжатись, як ёму було треба. Ієремія заїхав в Замостє, в теперешній Люблинській губернії, таки укра-

їнське місто, і довгенько жив у великого польського пана Яна Замойського. Замойський, хоч сам був католик, але добре привітав патріарха, бо вони обидва були люде вчені і розумні, то й погодились між собою, хоч були не однакової віри. Поживши довгенько на Україні, Ієремія придивився, що де-які українські архіереї жили не добре, були родом з панів, держались звичаїв польських і жили зовсім не по-чернечому. Дуже погано тоді жив архіерей Луцький Кирило Терлецький. Патріярхові говорили, що Кирило Терлецький живе дуже погано, дуже вже по панськи, що він раз з челяддю напав на якогось пана і одняв од ёго поле, що він за гроші нападав на якогось маляра, що з монастирів поробив хуторі і позаводив там псярні і держав собак для вловів. Патріярх покликав до себе на суд Кирила і инчих духовних і самого тодішнього митрополіта Онисифора, на прізвіще Дівочку, бо Онисифор, не бувши ченцем, був жонатий два рази, а такий чоловік не мав права бути митрополітом. Патріярх скинув митрополіта з місця, і настановив митрополітом Михайла Рогозу, покидав ще де-яких духовних, а Терлецький якось викрутився. Митрополітові, Терлецькому і инчим не сподобалося, що патріярх так круто обійшовся з ними. Вони розсердились на патріярха і їм схотілось скинути патріяршу власть над собою, щоб патріярх не мав над ними ніякого права.

Друге діло, за котре ті духовні розсердились на цареградського патріярха, були православні брацтва, що патріярх Ієремія позаводив на Україні. Ті брацтва були похожі трохи на наші теперішні брацтва при де-яких

українських церквах. Найдавніше церковне братство на Україні було в городі Львові в Галиччині, що тепер за гряницею, в Німецькім царстві Цісарщині, за Почаевом. Ієремія благословив те братство і дав ёму багато права. Те братство було закладене при церкві Успенія Богородиці, котра й тепер є в Львові. В те братство міг вступати кожний православний, і священник, і купець, і швець, і пічник, хто хотів. Кожний братчик давав що-рочно звісну плату в брацьку кружку. Братчики сходились, вибірали собі старшин. На складені гроші братство помагало бідним, недужим, заводило школи, печатало церковні і всякі книжки, слідило за мирянами й духовними, щоб усі жили чесно, по-християнський, карало недобрих людей, відём, чарівниць, назирало, чи добре живуть священники, дяки і навіть архіереї. Як часом траплялись недобрі священники, або погано жили архіереї, то братство могло звістити об тім патріярха, бо братство просто залежало од патріярха. Такі братства потім завелись і в других городах на Україні: в Вільні і в Києві на Подолі, в теперішнім брацькім монастирі. Архіереям дуже не сподобалось, що патріярх дав право братствам назирати над ними, так що ніби братства були старші од владик. Архіереї почали гомоніти, що якась громада шевців, кравців, крамарів, пекарів, воскобойників має право верховодити над ними, висліжувати, ще й про все розказувати патріярхові. Архіереям дуже не сподобались братства, бо в де-яких братствах уже був нелад з архіереями. Ті братства були причиною, що де-які архіереї, такі як Кирило Терлецький, ще гірше розсердились на

цареградського патріярха. Вони почали шукати собі инчого патріярха.... Єзуїти і польські біскупы показали їм на римського папу і почали радити, отступити од свого патріярха і пристати до унії, то-б-то до католицького папи, котрий був все рівно, що у нас патріярх. Єзуїти наговорили українським де-котрим архієреям, що римський папа не буде з ними обходитись так круто, як цареградський патріярх. Єзуїти знали, де гаряче, де боляче, і знали де покласти лапу на чужий віз.

От тоді єзуїти почали приставати до православних архієреїв, почали намовляти, щоб вони приставали до папи. Поперед усього вони почали приставати до митрополіта Михаїла Рогози, почали до ёго листи писати. Ти, владику, так писали вони, приставай до нас, до папи, то тобі добре буде: тебе король дуже наградить і любитиме тебе, як і свого варшавського католицького митрополіта; нехай в православних церквах служба Божа правиться по-православному, щоб народ навіть не знав про унію; а потім помаленьку можна буде переробити службу божу на католицьку, позаводити в церквах католицькі порядки; про чорний народ не дбай: ёго можна обдурити; а попів наставляй таких, що мають одну думку з тобою: та не давай їм розбагатіти, дери з їх гроші, щоб вони були бідні, то й муситимуть змовчувати; а котрий священник встоюватиме за православною вірою, то ти ёго скинь: але все—таки ти роби так, щоб ніхто навіть не догадався, що ти повертаєш Україну на Унію й на католицтво: ти навіть, для людського ока, щоб замазати людьми очі, лай католицьку віру.....

Оттак навчали польські ксєндзи та єзуїти митрополіта і так ёго навчили, що він до самої смерти так робив, як ёго навчили: він усім розказував, що він православний, що він і відать—не відає про католицьку віру, а тихенько повертав Україну на католициство й на польщизну. Він сам став такий хитрий, як і ёго потайні вчителі, польські єзуїти.

В 1590 році по Христовому Різдві митрополіт скликав архієреїв в Берестя, але не всіх, а тільки тих, що вже тихенько пристали до католиків і до єзуїтів. Приїхали тудя владыки: Кирило Терлецький, архієрей з Луцька, з Піньська Леонтій, з Холма Дионисій і з Львова Гедєон. Митрополіт не говорив з ними просто про Унію, але тільки натякнув, що їм погано тепер жити з царєградським патріархом, а дуже було б добре пристати до католиків, до римського папи. Намовивши потроху тих єпископів, котрі і без того вже були намовляні єзуїтами, він собі тихенько й виїхав з Берестя та все розказував, що він дуже твердо держиться православної віри. Ті архієреї, побачивши, що їх начальник митрополіт не буде їм перебаранчати, написали лист, що вони пристають на Унію, то-б-то, що вони підхиляються під папську власть, щоб папа ставив на Україні архієреїв, тільки щоб служба божя в православних церквах правилась по-православному, для людського ока. Митрополіт, як дуже хитрий, не підписався на тому листі, бо ще й сам добре не знав, що з того вийде, чи пристануть на те священники і другі єпископи, ігумени, ченці і народ, та й великі пани православної віри. Сам Гедєон, Львовський єпископ, після

того одкаснувся од того листа, бо побоявся, що з того пива не вийде дива.

Сигизмунд, єзуїти і польські пани, вважаючи на те, що знайшлося доволі православних архієреїв, готових пристати до Унії, підсунули ще одного чоловічка, таки нашого українця, але такого, у которого вже давно українські кістки обросли польським та єзуїтським мясом. Той чоловік звався Адам Потій. Адам Потій навіть не був духовним, а служив охвицером в Бересті, і був родом з українських православних панів.

Саме тоді вмер один православний архієрей з Володимира на Волині, на ймення Мелетій, що не хотів приставати на Унію. Король Сигизмунд звелів митрополитові настановити в Володимир архієреем того охвицера Потія. Але Потія вже зовсім перехрестили в католицьку віру: він був уже католиком і поляком. Єзуїти і король настренчили ёго, щоб він душею зоставався католиком, та й знов ніби прийняв православну віру, щоб через ёго зробити Унію і на Україні. Адам Потій знов прийняв православну віру і навіть вдавав з себе такого щирого православного, що заклав в Бересті православне братство, таке саме, яке було в Львові. Ще в марті був він охвицером, а через місяць вже й постригли ёго в ченці і зробили владимирським архієреем, назвавши ёго Ипатієм, бо як хто постригається в ченці, то ёму дають друге ймення. Такий новий архієрей вліз до нас, як вовк в овечій шкурі в хлів до овець. Кажуть, що як ёго вели в церкву на постриг в ченці в одній довгій сородці, як звичайно ведуть ченців на постриг, і два ченці закри-

вали його широкими рясами, то схопився великий вітер, одкинув ряси і закотив ззаду сорочку аж на голову. Православні, побачивши таке диво, сказали, що цей чоловік острамить православну віру і наробить багато лиха Україні. Так воно й сталося.

Ставши православним архієреєм, Ипатій Потій вдавав з себе такого православного, що й Господи! казав, що він і відать не відає про Унію, і неначе перший раз почув про неї од инчих владик та од православних великих панів, який тоді був Костянтин Острожський, з города Острога на Волині. Він навіть так одмахувався од католицтва й Унії, що його прийшлося инчим владикам намовляти та вговорювати. А це все для того, щоб білше людей потягти за собою в Унію. Але всівшись добре на архієрейському місці в Володимирі, Ипатій Потій разом об'явився уніятим. Другі владики, що вже написали лист про Унію і підписалися, вибрали Потія, щоб він одвіз з Кирилом Терлецьким той лист аж у Рим, до римського папи.

З того то часу і стала на Україні Унія. В тому листі, що написали архієреї, було написано, що ніби православні архієреї хочуть завести на Україні і на Поліссі, чи на Білій Русі, Унію; що вони підхиляються під власть папи; папа буде наставляти архієреїв на Україні і Білій Русі, але служба божа повинна одправлятись в церквах по-старому, по-православному, по нашим церковним книжкам, щоб в церквах співали, а не грали на органи по-католицькому, щоб службу служили на проскурах, як було й давно. Ще просили архієреї, щоб не було на Україні брацтв, котрих вони не любили. На тім

листі підписалося всього-на-всього шість архієреїв, і ще один з їх, Гедеон, одрікся од Унії, сказав, що ёго піддурили другі архієреї. Всі другі архієреї на Україні і на Білій Русі і не думали приставати на Унію.

От воїхали в Рим Кирило Терлецький і Іпатій Потій, повезли до папи той лист про Унію, щоб папа прийняв під свою руку віру на Україні, згодився і поблагословив ту вигадану Унію. По дорозі заїхали вони в польську столицю Краків до короля Сигизмунда та й показали ёму той лист. Як глянув він, що так мало пристало архієреїв, що великі українські пани не хочуть приставати на Унію, та й задумався. Він, мабуть, догадався, що з того пива не буде дива. Виїхавши з Краків, Кирило й Іпатій через шість неділь приїхали в Рим, і в-осени, на перший день після пилипівчаного пущення, прийшли до папи. Папою тоді був Климент. Папа привитав їх дуже ласкаво і звелів, щоб вони попереду добре одпочили після такої далекої дороги. Їм дали розкішну квартиру, бо тоді ще папа був дуже багатий, мав своє царство і був разом царем і патріярхом. Вони оддыхали цілу пилипівку. Перед самим Різдом, за два дні до свят, їх покликали до папи з тією уже Унією. Кирила й Іпатія привели в розкішний палац. Папа сидів на престолі, як царь. Кругом ёго стояла сила католицьких архієреїв, духовних і панів. Кирило й Іпатій, побачивши папу, впали на землю і лежали навзніч, доки їх не підвели і привели до папи. Вони поцілували ёго в ногу і подали лист про Унію. Один таки наш священник, що їздив з ними, голосно прочитав той лист

на нашої мові, потім прочитали лист на їх мові. В листі було написано, що ніби-то всі українські архіереї і митрополіт прихиляються до папи з усім українським народом, і щоб тільки можна було службу служити не по-католицькому, а по-православному. Папа пристав на те. Кирило й Ипатій присягли на Унію на євангелії. Тільки погано вони зробили, що присягнули за всіх архіереїв, українських панів і народ, бо не всі приставали на те. Присягнувши, вони обидва поклонились папі в ноги, а папа був дуже радий, похвалив за Унію митрополіта і архіереїв. Другого дня на багату кутю вони вже служили вечерню з папою по католицькому, в католицькій церкві, тоді як вся Україна празникувала багату кутю по давньому звичаю. Подякувавши папі, Кирило й Ипатій поїхали додому на Україну.

Ще вони були в дорозі, а на Україні й Білій Русі скрізь пішла чутка, що митрополіт і де-котрі архіереї продали Україну папі, продали православну віру і хочать завести Унію, а потім може й католицьку віру. Заворушилися і загули православні, і вже почали піднімати бунт. В городі Вільні православне брацтво оповістило, що воно й знати не хоче про Унію. Православні вчені священники почали писати книжки проти Унії і проти папи і встоювали за православну віру. Духовні, пани і всі пісьменні люде читали ті книжки і звали папу антихристом, а митрополіта Михайла Рогозу, Терлецького і Потія звали зрадниками, що продали свою віру. Король Сигизмунд тяжко покарав Віленське брацтво, а митрополітові звелів скидати з паравхії тих священників, що лають

Унію. Православні великі пани, як наприклад Тишкевич і Косцянтин Острожський, не хотіли й слухати про Унію і казали, що за це діло треба б засудити митрополіта. Король їх не слухав та все ждав, щоб швидче вернулись з Рима Кирило й Іпатій і привезли од папи лист про Унію. Він знав, що те, що написано пером, того не витягнеш і волом.

Аж ось приїхали з Рима і ті посланці. Король Сигизмунд зараз звелів православним з'їхатись на собор в Берестя, щоб уже накинути на шию всім православним ту Унію. Як зачули православні про те діло, та й послали в Берестя православних архієреїв, архимандритів і священників. Цареградський патріярх не приїхав сам, а натомість прислав од себе намісника свого, грецького духовного Никифора. Воевода Косцянтин Острожський приїхав сам в Берестя з своїм військом, ще й привів з собою двісті православних українських панів. Як усі православні приїхали в Берестя, то вже застали там митрополіта, Кирила і Потія. В—восени 1596 року по Христовому Різдві почався той собор про Унію.

Православні архієреї, священники й пани знайшли в місті найбільший дом і в великій горниці розпочали собор. Серед горниці поставили стіл, на столі поклали хрест і поставили євангелію; по один бік стола поставили стільці для духовних, по другий бік—для панів і для мирських людей. На першому місті між духовними сів намісник патріярха, Никифор; а коло його посідало велика сила духовних, архієреїв, архимандритів, протоєреїв, ченців; священників. Проти їх посідали мирські православні, і

найстарший і найрозумніший між ними був Косцянтин Острожський.

Уніяцьких архієреїв було всього-навсього п'ять, а по-стий митрополіт, і вони йшли проти такого великого собору православних, ще й думали повернути всю Україну за собою! А то од того, що вони знали, що за їх, за Унію, стоїть король, а король в своєму царстві, що схотів, те й зробив.

Сіли за стіл на собор і поклали послати сім духовних до митрополіта, кликати його на собор. Митрополіт побачив, що погано виходить, що в його мала сила, що він з кількома уніяцькими архієреями не переговорить і не переможе стільки православного народу. Митрополіт одказав посланцям, що він не одказується прийхати на собор, але поперед усього хоче піти порадитись з католицькими архієреями. Посланці вернулись і так сказали соборові. Соборові не сподобалось, що митрополіт, ніби свій, православний, ганяється за порадою з католиками.

Другого дня собор знов посилає шість інших духовних до митрополіта кликати його на собор. Посланців не пускали до митрополіта; вони ждали цілісінний день, і, думаючи, що його нема дома, пішли шукати його в церкві, і там не знайшли. Вони передали митрополітові лист і з тим вернулися на собор.—Третєго дня знов послали тих самих сім духовних посланців, що ходили першого дня. Посланці таки захопили митрополіта і кликали його на собор. Митрополіт крутився—вертівся, бо був хитрий чоловік, а далі сказав: чи добре, чи погано я зробив, але я вже пристав до Унії й до пани.

А тим часом в Берестя приїхав хитрий польський єзуїт Петро Скарга, королів духовник. Він тихенько викликав з собора воеводу Косцянтина Острожського, щоб ніби — то побалакати з ним. Косцянтин Острожський був тоді найсильніший, найбагатчий пан на всю Україну. Він мав великі землі, мав своє військо, набудував в Острозі крепостей. Він тоді був дуже старий: йому було вже трохи не сто літ, і його дуже поважала вся Україна, як заступника за православну віру. Хитрий Скарга знав, де раки зімують: він знав, що як би перетягти князя Острожського в Унію, то він за собою потяг би в Унію велику силу менчих панів і народ. Та були дурниця такі замаху Скарги: князь його не послухав, і Скарга вернувся ні з чим.

Тим часом посланці прийшли на собор і оповістили, що митрополіт не хоче йти на собор, і вже прямо сказав, що він пристає до польської й католицької Унії. На собор поприсилали духовні й миряне листи з Києва, з Черяслава, з Ініська, з Білої Русі і з інших українських городів, просили собор встоювати за православну віру і не повертати на Унію і просили скинути з місця київського митрополіта і тих владик, що пристали на Унію.

Тоді, четвертого дня, собор постановив: скинути з місця митрополіта київського Михайла Рогозу і тих владик, що пристали на Унію, одняти од їх церковні землі за те, що вони пристали до римського папи, пристали на Унію, ще й хочуть заводити на Україні Унію. На соборі написали про те лист і одіслали до митрополіта і до п'ятёх владик. З тим листом послали київського

печерського архимандрита Никифора. Митрополіт мовчки взяв той лист в руки.

Тим часом од короля Сигизмунда приїхали в Берестя посли і саме тоді були в митрополіта. Як польські посли, вони зараз обернулись не до православного собору, а до митрополіта. Посли переказали через архимандрита, що король звелів соборові приставати на Унію, що б, бач, не розгнівати короля; князіві Острожському з гнівом сказали, що він не має права слати наперед листи митрополітові, а не їм королівським послам. Посли гнівались ніби за короля, що не хотять приставати до митрополіта й до Унії, і переказали соборові, що воля королева така, щоб собор приставав швиденько до Унії. Тоді собор отказав королівським послам, що всі православні дякують королеві за раду, а пристати до якоїсь Унії не хотять, бо вже шість сот літ Україна держиться православної віри, а римського папи і знати не хоче. Після всього собор просив прийняти з місця митрополіта і п'ять владик що пристали на Унію. Тоді православні скінчили собор. і постановили оборонятись, чим тільки можна, од тієї польської і уніяцької причепи, і встоювати за православну віру. Собор на тому і скінчився, і всі розїхались з Берестя.

Почувши про таку справу, митрополіт і уніяцькі владики знали добре, що їх не скинуть з місця, бо їх держатиме король ще й поміч даватиме обертати в Унію народ. Вони од себе написали лист на православний собор і прокляли тих архієреїв, архимандритів, ченців і священників, що були на соборі і не пристали до Унії.

Король звелів захопити патріархового намісника Никифора, арештувати і привезти на суд. Тоді князь Острожський оступився за Никифора і взяв його на поруки. Никифора повели в Варшаву на суд. В королівському палаці зібрались польські великі пани і почали його судити. Судили, судили, та не могли засудити, бо не було за віщо. Тоді вони почали вигадувати і, навіть, брехати. Один говорив, що нібі турецький султан чи царь послав Никифора на розглядини і на розвідки в Польщу і Україну, щоб потім завоювати Польщу; другий брехав, що нібі Никифор знахур, накладає з нечистою силою і тим приворожив до себе султана, так що султан взяв собі за жінку Никифорову сестру. Князь Острожський слухав, слухав, як вони брешуть, та й плюнув. Аж тут як раз в ті покої, де судили Никифора, ввійшов король Сигизмунд. Острожський не втерпів і прочитав королеві добру молитву. Він сказав так королеві: „схаменись, королю: що ти робиш з Україною? нащо ти зачіпаєш наші давні права і нашу віру? на що нам здалась та Унія? на що ти проливаєш українську кров? Давні польські королі були добрі для нас, і мої предки вірно їм служили, як і я служу тобі, а ти не вважаєш на мою вірну службу. Ти дуже мене обидив! на старости літ ти одіймаєш од мене віру й совість. За це все тебе скарає Бог на страшному суді, а Польща через тебе згине“. Острожський замовк, повернувся, хотів вийти з покоїв, але од старости й сліз не міг йти. Їго взяли попід руки і повели його в другі покої. Королеві стало жаль старого князя; він послав покликати його до себе. Острожський махнув

рукою і сказав: не піду, не хочу ждати одвіту, а Никифора нехай король про мене і ззість! і з тими словами вийшов з королівських палаців. Никифора посадили в крепость, а Косцянтин Острожський швидко після того вмер, маючи од роду мало не сто літ. Не стало на Україні найбільшого, найдужчого оборонця православної віри.

Так-то з 1596 року по Христовому Різдві сталася на Україні Унія. Настало для України велике лихо.

Хоч православний собор в Бересті скинув з місця і прокляв митрополита і тих архієреїв, що пристали на Унію, але вони зараз вернулись додому і не думали кидати свого місьця, бо їх держав король і польське військо. Тепер на Україні, окрім короля, польських панів і єзуїтів, стали ще нові вороги, таки вже свої, уніяцькі владики.

Повертавшись додому, уніяцькі владики почали заводити на Україні і на Білій Русі Унію. Поперед усього вони почали повертати на Унію священників. Вони почали постригати в священники таких людей, що готові були їх слухати, а од тих, що нехотіли приставати на Унію, вони одіймали парохвії і зоставляли без шматка хліба. Багато священників натерпілись од їх лиха, одначе не всі пристали до Унії. За те ж тепер розходились на Україні єзуїти. Тепер їм була воля на всю губу. Вони вкрили Україну й Білу Русь своїми польськими школами і вчили дітей наших панів не по-український, а по-польський, і випускали з шкіл зовсім поляками і не уніятами, а таки просто католиками. Минуло кілька десятиків років, і наші православні пани поставали вже поля-

ками й католиками. Як тільки православний пан женився на католиці, то за нею влазив у сім'ю її духовник єзуїт і перевертував і чоловіка і дітей на ляхів і католиків. Швидко трохи не всі українські пани на Підляссі, в Галичині, на Волині, на Подолі, в Київщині, Гроднянщині, Пінщині і на Білій Русі поставали поляками, почали говорити по-польський і покинули свій язик і свою віру. Навіть один син і дочка Косцянтина Острожського поставали ляхами: так постарались єзуїти! Поляки забороняли навмисне в де-котрих городах заводити школи, де б дітей учили по-український і православній вірі. За панами швидко полізло в Унію і в католицтво багато українського міщанства, бо мало себе теж за панство. Православної віри держався дуже тільки народ.

Тоді на народ насили разом поляки, перевертні наші пани, єзуїти і увіяцькі архіереї. Настав час незвичайно тяжкий для народу.

Єзуїти робили такі штуки: оце було, як іде по місті православна процесія з коровгами, з хрестами, то єзуїти намовляють своїх школярів, таки дітей наших панів, вже ополячених, щоб вони кидали на процесію камінням, гряззю. В городі Вільні раз єзуїцькі школярі ввірвались в православну церкву на самий Великдень і наробили галасу на всю церкву. Єзуїти говорили потім, що вони ні в чому невинні, що то самі хлопці, дуріючи, як звичайно дуріють школярі, кидають грудками на процесію і вбігають в православні церкви в час служби та й кричать на всю церкву. Єзуїти і польське духовенство найбільше нападало на православну службу божу:

в де-котрих городах воно не дозволяло православним ходити по городу з процесією, ховати мертвих з корогвами, ходити по улицям з св. причастям для слабих і навіть забороняло дзвонити, як раз так як робили турки в своїх городах, де жили православні люде. Часто єзуїцькі школярі вбігали в православні церкви, тоді як там правилась служба, галасували, кричали, сміялись і знущались над православною службою.

Так саме, коли ще й не білше, терпіли православні і од уніяцького духовенства, і од уніятів, таки од своїх людей, не од поляків. Уніяти тепер стали ворогами українського народу. Од часу собора в Бересті, митрополіт Михаїл Рогоза став уже уніяцьким митрополітом, а православного митрополіта вже не було, бо поляки забороняли становити православного митрополіта. Минуло двадцять літ, і на Україні перемерли всі православні архіереї. Уніяцьких архіереїв митрополіт ставив, а православних король не дозволяв ставити. Багато перемерло і православних священників. Уніяцькі архіереї посилали в парахвії на їх місце своїх уніяцьких священників, а народ не приймав їх. Парахвії zostавались без священників. Не було кому служити служби: діти росли не хрищені, мертвих люде сами ховали; не було кому вінчати молодих. В тих селах, де панували польські пани, або й українські пани, переробляні єзуїтами на католиків і поляків, там людам було ще гірше. Пани виганяли православних священників з парахвій, з церков робили хліви, або шинки, а людей силою повертали на Унію. Щоб зовсім насміятись над православною вірою, польські і католицькі пани

давали села в посесію жидам, а з людьми давали в посесію і православні церкви. Тоді жид посесор брав ключі од церкви до себе. Без жидової волі не можна було правити служби божої, і жиди брали плату за похорон, за хрещення дітей, за вінчання, за подзвіння. Жиди забороняли людям пекти паски на Великдень і люде мусіли купувати паски в жидівок. Щоб білше вторгувати на пасках, жиди накидали стільки пасок на сім'ю, скільки було душ в сім'ї. В білших городах уніяцькі духовні, за поміччю польського війська, просто запірали православні церкви і не пускали православних. В Полоцьку і Вітебську уніяти позамикали всі православні церкви. Полоцький уніяцький владика велів викопувати православних з могил і кидати собакам. Православних священників ловили, заковували в кайдани і запірали в тюрми. Православні мусіли тихенько збиратись за городом і там молитись Богу. Самий лютий з уніяцьких владик був Вітебський Іосафат Кунцевич. Він звелів запечатати в Вітебську всі православні церкви і тим дуже роздратував народ. Вітебщане напали на ёго, били, волочили, і один чоловік розрубав ёму сокирою голову. Тіло ёго вкинули в річку Двину. Уніяти і папа оце вже недавно зробили ёго святим, хоч, може, ніхто не згубив з світа стільки православних людей, як він. Хоч ёго тіло було вкинуто в Двину і поховано безвісно, але оце недавно поляки десь викопали ніби Іосафатови моці і були виставили в уніяцькій церкві у городі Білій, Седлецької губернії, на Підляссі. Певне видрали якогось засушеного базиліянського, або й католицького ченця, бо в тих мощах і голова була

ціла, тоді як Іосафатові розрубали голову сокирою. Так то терпів православний український народ! Ніколи народів не було так погано жити, як в ті часи за короля польського Сигизмунда третього.

Тим часом, як уже перемерли всі православні архієреї на Україні і Білій Русі, через двадцять літ після початку тієї унії, їхав через Київ в Москву новий єрусалимський патріарх Феофан. На Україні вже тоді була Козаччина. Козацьким гетьманом був тоді Петро Конашевич—Сагайдачний, лицарь добрий, завзятий, про котрого ще й тепер люде співають пісню:

Ой на горі та жєнці жнуть,

А по-під горою, по-під зеленою козаки йдуть....

Позаду йде Сагайдачний,

Що проміняв жінку на тютюн, на люльку,

Необачний!

Гетьман Сагайдачний і православні пани, що не пристали на Унію й католицьку віру, впросили патріарха настановити на Україні православного митрополіта і православних архієреїв, В Києві, в Грацькій церкві, тихенько зібрались православні, заперлись з патріархом, заперли двері і поставили сторожу, щоб часом уніяти й поляки не почувли та не напали на церкву. На службі навіть не співали, а все читали. Патріарх Феофан посвятив православним митрополітом Іова Борецького, ще і наставив православних єпископів в городи: Полоцьк, Владимир на Волині, Луцьк, Перемишль, Холм і Пінськ. Як зачували про те король Сигизмунд і польські пани, то мало не скрутились, та ніде було дітись. Король вже

хотів поскидати всіх нових владик, та все-таки побоювся православних, бо їх інше було дуже багато, а тепер уже за православну віру твердо стали козаки й козацький гетьман. Не вважаючи на те, Сигизмунд, польські пани і уніяти все-таки лютували, мучили православний народ і силували до унії. В городах не приймали на королівську службу православних міщан і панів, не давали права православним міщанам на ремесства, не давали права православним купцям торгувати, а простому народові дуже багато лиха доставалось од польських і католицьких панів. Минуло ще чимало часу, і на Україні по самий Дніпро, і на Білій Русі мало не всі православні пани поприставали до поляків, стали католиками і поляками, заговорили по-польський, одцуравшись од українського язика і од українського народу.

Як наїсла Польща так страшно на Україну, як побачили українці, що православна віра гине, що поляки, уніяти і навіть жиди знущаються над православною вірою, то православні почали думати та гадати, що їм тепер робити, і як боронитись. Польща й Унія покрала в Україні панів і вищих духовних, покрала найбагатших людей. На Україні зостався православним тільки темний народ, та трохи такого ж темного міщанства. Католики й уніяти були тим дужчі од православних, що були пісьменні, вчені, і тим були розумніші. Тоді православні і собі дійшли розумом до того, щоб і самим стати пісьменними, навчитись науці та тоді сміливо й почати боротись з поляками й уніятами. Єзуїти й поляки мали в себе добрі школи і тим брали верх над українцями. Українці

тепер догадались, що їм треба завести собі такі добрі школи, щоб українські діти вчились і набірались правдивого розуму не од єзуїтів і католиків, а од своїх вчених і з своїх шкіл. В своїх школах певне вже можна було вчити дітей на своїй мові і православній вірі. Ще православний митрополіт Іов Борецький заклав школу в Києві на Подолі, як був священником на Воскресенській парахвії. Православні брацтва в українських городах і собі скрізь заводили школи, вчили дітей в своїх школах православній вірі, печатали православні книжки на своїй мові, і вже православні, роскусивши, що то за лихо ті єзуїцькі польські школи, не пускали туди вчитись своїх дітей. Найбільше добра для України і православної віри зробило тоді Київське Богоявленське браттво, в брацькому монастирі на Подолі.

В 1615 році по Христовому Різдві, швидко після початку Унії, одна розумна православна пані Галшка. Гулевичова, з города Мозиря теперішньої минської губернії на Поліссі, подарувала на браттво в Києві на Подолі свою землю з домами, щоб київське браттво построїло там православний монастир і заклало православну школу, і наказала своїм дітям навіть одняти од брацтва те все, як би браттво пристало на унію. Браттво построїло на тому подвір'ї Богоявленську церкву і само почало зватися Богоявленським, потім завело й школу для православних дітей. В ту школу приймали не тільки самих панських дітей, але й міщанських і мужицьких, навіть таких бідних, що вештались на улицах. В тій школі православні ченці вчили пісьменству і православній вірі.

Школярам давали читати тільки православні книжки і забороняли читати польські католицькі і уніяцькі книжки, в котрих брехали на православну віру, нехтували її, знущались над нею, так як жиди знущались над церквами. З тієї школи почали виходити розумніші й письменні люде на священників, і з того часу настали розумніші священники на православних парахвіях, бо попередку були священники дуже прості, темні, непросвічені, навіть неписьменні. Вони читали службу божу не по книжках, а на пам'ять, як от селяне моляться Богу без книжок. А як позаводили школи в Київі і в інших городах, тоді настали розумні й просвічені священники на православних парахвіях. Вони вже не приставали до Унії; їх трудно було обдурити. Але найбільше добра для України в той страшний час зробив Київський митрополіт Петро, на прізвище Могила.

Петро Могила був родом не українець: він був молдаван, чи—як у нас кажуть—волох, але багато зробив добра Україні. Він був знатного молдавського роду. Кілька предків Могили були в Молдавії господарями, тоб—то князями. Могили поріднилися з великими польськими паннами і були дуже багаті. Але турки напали на Молдавію й вигнали Могила з Молдавії. Могили втекли в Польщу до своїх родичів. Петро Могила, ще тоді дуже молодий, мусів виїхати з Молдавії. Він поїхав за границю, вчився у французів в школах, набрався розуму й просвіти, приїхав у Польщу і став на военну польську службу. Але швидко він покинув ту службу, прибув у Київ, і, як православний (бо Молдавани православної віри), по-

стригся в ченці в Київопечерській Лаврі в 1625 році. Їму тоді ще не було й тридцяти літ. Через рік після того в Лаврі вмер архимандрит чи начальник монастиря. В Лаврі ченці заговорили, що добре було б вибрати Петра Могилу за архимандрита. Могила був великого роду, багатий, мав свої села й землі, мав багато грошей і велику й значну рідню в Польщі. Ченці вгадували, що Могила матиме силу встоювати за православну віру і буде боронити її од поляків і уніятів. Але не всі ченці пристали на те, бо Петро Могила був ще дуже молодий. Два роки тяглося діло, доки в Києві не заговорили вже по місту, що нікого білше не можна становити архимандритом, як Петра могилу. Митрополіт Іов Борецький держав за ним руку: Могилу вибрали за архимандрита, і король Сигизмунд третій пристав на те.

Новий архимандрит, як чоловік вчений і розумний, позаводив у Лаврі кращі порядки, зараз поправив церкву, поновив печери, построїв монастирь Голосіїв, зараз коло Києва, куда і тепер заходять богомольці, построїв в Лаврі на свій кошт приют для старців. Але найбільше діло він тоді задумав зробити: він задумав закласти школу в самому монастирі коло самої теперішньої святої брами, кудю вступають в Лавру. Могила одвів там для школи місце з горідом і садком і дав запись на папері, що ту школу він держатиме на свої гроші. Але де ж було набрати тоді на Україні добрих вчителів, коли їх не було? Могила набрав молодих розумних хлопців, дав їм грошей на дорогу й на прожиття з своєї кишені і послав їх вчитись за границю до німців та французів. Вернувшись до-

дому на Україну, ті хлопці повинні були стати вчителями в тій школі.

Послані за гряницю хлопці вже вивчилися, набрались розуму й науки і почали вже вертатись до Київа. Петро Могила вже хотів закладати в Лаврі школу. Аж тут приступило до ёго Київське брацтво, приступили братчики духовні, і городяне, і козаки, і сам козацький гетьман Петрижицький, та й просять Могила не закладати в Лаврі особливої школи, а лучче піддержати ту школу, що заклала Галя чи Галшка Гулевичова в Брацькому монастирі на Подолі, щоб була в Київі одна школа, але за те дуже добра. Петро Могила пристав на те: ёго записали в Брацтві найстаршим братчиком і опікуном Брацтва. Гетьман Петрижицький, козацькі полковники і все запорожське військо обіцяли Могилі боронити шаблями Брацтво й школу од ляхів й уніятів.

На радість Україні король Сигизмунд третій, лютий ворог українського народу і православної віри, вмер. В Польщі пани вибрали нового короля Владислава. Як тільки на Україні почули про смерть Сигизмунда, всі православні духовні, дворяне і козаки скупились коло Петра Могили і поклали послати ёго в Польщу до панів і до нового короля, щоб він оборонив православну віру, щоб випрохав у короля давні права для православної віри. Петро Могила з дворянами, духовними й козаками поїхав в Польщу, всім давав раду, чого просити і як просити, всіх настрєнчував, сам туццїв у польських панів; але дивлячись, що з польськими панами погана справа, він приступив просто до короля. Як узав він

вговорювати короля, та таки випросив білше права для православної віри. Владислав був добріший од Сигизмунда, прихильніший до православних, і згодився дати таку бумагу, щоб уніяти повертали забрані й запечатані православні церкви, повертали православним забрані церковні землі. Владислав дозволив знов настановити православних архієреїв в тих городах, де Сигизмунд не велів становити. В самому Києві звелів пооддавати православним монастирі й церкви. Тільки Софійський собор і Видубицький монастир zostались в уніяцьких руках. Могила випрохав собі право переробити брацьку школу на найвищу школу, де б учились і на священників і на архієреїв.

Дякуючи Могилі за ёго тупцяння й труди, всі православні дворяне, духовні й козаки, там-таки в Польщі вибрали Петра Могилу за митрополіта. Цареградський патріярх дозволив те, і в городі Львові ёго посвятили митрополітом.

Як почули в Києві, що Могила став митрополітом, то не знали як і радіти. Всі знали, що він дуже поміг доброму ділу своїм розумом. Софійський собор був тоді вже в уніяцьких руках: уніяти зовсім запустили й засмітили ёго: собор стояв, як пустака. Почувши, що Могила став митрополітом, київські міщане зараз-таки кинулись однімати собор од уніятів. Уніяцький митрополіт жив тоді не в Києві, а в Вільні: в соборі навіть не служили служби божої. Ключі од собора були у шляхтича Корсака. Київ тоді був далеко менчий, ніж теперички: Софійський собор стояв тоді за городом. Коло собора була

невеличка слобідка; в тій слободі жив Корсак. Кияне Баяско, Веремієнко і слюсар Биковець зібрали п'ятьсот чоловіка і кинулись на дом Корсака. Пана не було дома: дома була його мати, а в неї сиділи гості. Кияне хотіли були одібрати в неї ключі, вона не дала. Тоді кияне сказали: „ми й сами знайдемо ключі!“ кинулись до собора, одбили колодки, котрими були закладені двері в соборі, виламали двері, побили тих уніятів, що хотіли оперечатися з ними, забрали в церкві ризи і чаші, і хрести і однесли в Лавру. Після того кияне знов вернулись до пана Корсака і почали виганяти з дому пані Корсакову. А пані вже й покликала до себе польських ченців єзуїтів, щоб, бач, були свідки на суді з киянами. Кияне лаяли пані Корсакову, прикладали рушницю в кватирку і кричали: „та витягнім її на двір та розстріляймо!“ Другого дня пані вивели на двір з ріднею і веліли їй і всій слободі повертати знов на православну віру. Після того кияне пооднімали ще другі церкви од уніятів в Київі.

Петро Могила, вернувшись до Київа вже митрополітом, зараз обчистив Софійський собор і вдруге освятив його і почав служити в йому службу божу. Після того він поновив другі церкви і побудував нові. Роскидаючи руїни давньої Десятинної церкви, для нової церкви, знайшли тоді в землі гроб святого князя київського Володимира, що то його образ з міді з великим хрестом стоїть на горі над Дніпром. Петро Могила звелів перенести Володимирову голову в Лавру, де вона й тепер лежить в церкві. Миж усіма Київськими церквами він найбільше любив Софію, поновив її і поробив нові пристройки. Поль-

ські езуїти й уніяти прикусили язика і мусіли мовчати, бо вже не було на світі їх доброго pomocача короля Сигизмунда.

Ставши митрополітом на всю Україну й Білу Русь, Могила зробив багато добра для народу й православної віри. Він скрізь одбірав церкви од уніятів, поновляв ті церкви, що з їх поробили хліви, пооднімав од жидів ключі од православних церков і знов настановив усюди священників. Православні священники тоді були прості, невчені, ледві були пісьменні. Такі священники не могли боронитись, не могли сперечатись з розумними, вченими й зубатими езуїтами. Могила держав священників у Києві по году й білше і не святив їх, доки вони не повиучували всього, що треба було знати священникові. До того часу де-які прості священники правили службу божу на пам'ять, як от селяне моляться Богу без книжок. Од того кожний священник забував де-що, а де-що переиначував, як і селяне тепер переиначують молитви. Петро Могила понаписував книжки, як правити службу божу, і скрізь розіслав по парохвіях в церкви, щоб священники правили тільки по тих книжках. А щоб кожний православний добре знав свою віру, Могила написав все про віру православну в книжці, котра звалась катихизис, що й тепер школярі вчать таку книжку в сільських школах.

Нічого не любив Петро Могила так, як школу. Він знав, що Україна терпіла тим, що тоді люде були невчені, прості і темні, що їх не морочив тільки той, хто не хотів. Він знав, що розумного і вченого чоловіка трудно

збити з пуття. І тим-то він білше усе́го дбав про школи, хотів просвітити духовенство, панів і народ. Цілий свій вік він сипав грішми з своєї кишені на школи, на книги, давав монастирські гроші, записував на школи монастирські й свої села. Вернувшись в Київ митрополітом, він переробив Брацьку школу на дуже велику, так щоб з неї виходили вчені священники, архіереї, вчені православні пани, міщани і навіть найбідніші люде. Всі ті хлопці, котрих він посилав учитись за гряницю, стали тепер вчителями в Брацькій школі. На Брацьку школу Могила записав дві монастирські лаврські волості і своє село Пізняківку, цілий свій вік давав гроші на будівлю, платив вчителям і навіть помагав грішми бідним школярам. В Брацькому монастирі при школі він завів для дуже бідних дітей бурсу, чи квартиру, в котрих бідні школярі жили й харчувались: ту бурсу він держав на свої гроші. Помагаючи школі своїми грішми, Могила заохочував і православних панів давати гроші на школу. Окрім Брацької школи він завів школу в Винниці, Подольської губернії. Петро Могила не помилився: з тиеї Брацької школи вийшло дуже багато розумних і вчених людей, священників, архіереїв, панів православної віри. Вони почали писати книжки проти Польщі, проти католицтва й унії і обороняли в тих книжках православну віру і український народ од поляків і уніятів. Тепер було кому одгризатись од самих завзятих католиків. Ті книжки розходились скрізь по Україні; їх читали пісьменні люде і навчались своїй вірі, навчались як і чим боронитись од ворогів. Духовні почали в церквах говорити

проповіді, почали навчати людей та й повернули знов на православну віру багато народа. Ті книжки і проповіді писали уже не по-польський, а по-нашому, так що кожний українець міг їх розуміти і набиратись з їх світа й розуму. Єзуїцькі школи випускали дітей наших панів католиками й поляками, з польським язиком; Могилини школи випускали дітей православними й українцями, бо вчили на своїй рідній мові.

От—таку то силу має в собі школа! В ті темні гіркі часи школи не дали загинути Україні, не дали загинути православній вірі, не пустили народа стати поляками; бо школа дає чоловікові розум, а розумом чоловік поверне як найлучче для себе. Кожний чоловік та щей розумний сам собі не ворог. От уже гірко й тяжко без розуму! Після того стали поважати українців і поляки; а то було дійшло до того, що вони православну віру звали *пся*—*вірою*, тоб-то собачою вірою, а українців звали *хлопами*, чи мужиками. А все Україна втратила половину своїх панів: поляки й єзуїти покрали їх од нас і поробили їх ворогами православної віри, нашого язика і народа. Петрові Могилі повинен дуже подякувати тепер кожний українець може за те, що й тепер на Україні зосталось православним і українським.

Петро Могила вмер першого січня 1647 року, саме на новий рік, чи на Святого Василя, на п'ятдесятому році свого життя. Перед смертю він ще одписав на Брацьку школу всі свої гроші: вісімдесят одну тисячу золотих. Двох років тільки він не дожив до великого повстання проти Польщі козаків і козацького гетьмана

Богдана Хмельницького. Кажуть, що вмираючи, він по-
благословив вставати проти Польщі і добувати волю
Україні од Польщі.

Після смерти Петра Могили почалося на Україні
велике діло. Запорожжя і всі українські козаки не да-
лися в лапи полякам і єзуїтам і піднялися проти Польщі.
Козацький гетьман, славний Богдан Хмельницький, під-
няв проти Польщі всіх козаків і народ, кілька раз роз-
бивав польське військо, розбив і трохи не полонив поль-
ського короля Казимира і визволив всю Україну з поль-
ського ярма. Він пристав до московського царя Олексія:
царь Олексій прийняв в своє підданство Україну. Одначе
через кілька років царь знов оддав Польщі половину
України по самий Дніпро і Білу Русь, а Черніговщина
й теперішня Полтавщина і город Київ zostались при
Московському царстві, і там довго була гетьманщина.
Тоді Польща, забравши назад Київщину, Подоль, Во-
линь, Галичину і Полісся, ще гірше придавила українсь-
кий народ, знов завела там унію і зовсім переманила до
себе і тих православних українських панів, які там ще
держались своєї віри і свого язика. Половина України
і Біла Русь знов застогнала од пекельних мук під Поль-
щею. Народ не витерпів, почав втікати в гетьманщину
і населив землі в теперішній Харківщині, Вороніжсь-
кій губернії і навіть на Дону, між донськими козаками.
В Київщині народ не видержав мук, і Максим Залізняк
з Гонтою почали страшну гайдамаччину. Скоро після того
руська цариця Катерина побила Польщу і одібрала
другу часть України од Польщі, назад тоту років зо сто.

Тільки Галичина і Русь Венгерська одійшла до німецького цисаря і тепер знаходиться в писарській державі. Унія у нас зараз зчезла зовсім. Тепер zostався в унії до нашого часу наш український народ в Галичині, в Венгерщині та у нас в руськім царстві в Седлецькій та Люблинській губерні на Підляссі, недалечко од Варшави.

